

МРНТИ 04.21.31

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.31>

Несипкалиев Д.Е.

Абай атындағы ҚазҰПУ-і, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК МОДЕРНИЗАЦИЯНЫҢ НЕГІЗГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстанның қазіргі даму кезеңіндегі мемлекет пен қоғам қызметінің басым бағыты ретінде әлеуметтік саясат және әлеуметтік жаңғырту мәселелері қарастырылған, сондай-ақ мақалада модернизациялық дамудың қазіргі кезеңіне халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын қамтамасыз ету жөніндегі функцияларды әлеуметтік процестің әртүрлі қатысушылары арасында қайта бөлу тән екендігіне назар аударады.

Түйін сөздер: Модернизация, қоғам, экономика, даму, процес.

Несипкалиев Д.Е.

КазНПУ имени Абая, Казахстан

ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Абстракт

В данной статье рассмотрены социальная политика и вопросы социальной модернизации как приоритетного направления деятельности государства и общества на современном этапе развития Казахстана, также в статье обращают внимание на то, что нынешнему этапу модернизационного развития свойственно перераспределение функций по обеспечению уровня и качества жизни населения между различными участниками социального процесса

Ключевые слова: Модернизация, общества, экономика, развитие, процесс

Nessipkaliyev D.E.

Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Kazakhstan

MAIN FEATURES OF SOCIAL MODERNIZATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

This article discusses social policy and issues of social modernization as a priority direction of the state and society at the present stage of development of Kazakhstan. the article also draws attention to the fact that the current stage of modernization development is characterized by a redistribution of functions to ensure the level and quality of life of the population between different participants in the social process.

Keywords: Modernization, societies, economy, development, process

Қазақстанның тәуелсіз даму жылдарында белсенді және тиімді әлеуметтік саясатты жүргізу үшін жақсы негіз құрылды, ол Қазақстандағы қоғамның жүйелі трансформациясының негізгі буыны болып табылатыны айқын. Осы ретте әлеуметтік саясат кез келген тәуелсіз мемлекеттің қалыптасуы мен дамуындағы маңызды рөл атқаратыны баршамызға белгілі. Тиісінше, Қазақстанның әлеуметтік саласының бүгінгі жағдайы көбінесе мемлекеттің әлеуметтік саясатымен анықталады.

Әлеуметтік саясат халықтың тіршілігін қамтамасыз етуге бағытталған нақты шаралар мен іс-шаралар жүйесін білдіреді. Оның көмегімен мемлекет әлеуметтік кепілдіктердің ең төменгі деңгейін қамтамасыз етеді, адамдардың өмір сүруі үшін қолайлы жағдай жасайды, халықтың

белсенді бөлігі мен еңбекке жарамды азаматтардың табысы, еңбекке ақы төлеудің ең төменгі мөлшерлері, зейнетақылар, стипендиялар, әлеуметтік жәрдемақылар мен ең төменгі күнкөріс деңгейінің арасындағы оңтайлы қатынастарды қолдайды, халықтың денсаулығын нығайту, оның білімі мен мәдениетінің өсуі, тұрғын үй проблемаларын шешу үшін жағдай жасайды.

Қазіргі әдебиетте әлеуметтік саясаттың көптеген анықтамалары кең таралған. Бұл ұғым ретінде келесідей түсіндіріледі:

- қоғамды топтастыру мақсатында қатерге ұшыраған халық топтарының тіршілік әрекетін қолдауды қамтамасыз ететін билік басқару әсерлерінің жиынтығы;

- түрлі әлеуметтік топтардың мүдделерінің келісуі бойынша мемлекеттің немесе қоғамның қызметі;

- өмір сүру үшін қолайлы әлеуметтік-мәдени орта құру, қоғамның барлық салаларын үйлестіру, тұрақтылық пен азаматтық сананы қамтамасыз ету мақсатында қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық қатынастарды мемлекет пен басқа да институттардың реттеу тетігі;

- мемлекеттің ішкі саясатының және оның әлеуметтік бағдарламалары мен тәжірибесінде көрініс тапқан және халықтың негізгі әлеуметтік топтарының мүддесі мен мүдделері арқылы қоғамдағы қатынастарды реттейтін құрамдас бөлігі [1; 57 б.]. Яғни, әлеуметтік саясат халықтың түрлі топтарының мүдделерін келістіру және әл-ауқатты қамтамасыз ету арқылы қоғамды тұрақтандыруға бағытталғанын айтуға болады. Сонымен қатар, әлеуметтік саясаттың дұрыс бағытта жүргізілуі мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық қалыпты дамуына оң ықпалын тигізетінін және қоғамдық қатынастардың келешекте кез келген мәселеге жүйелі түрде келетінін айтуға болады.

Әлеуметтік саясаттың негізгі субъектілері:

- мемлекеттік басқару органдары;

- мемлекет субъектілерінің билік органдары;

- жергілікті басқару органдары;

- азаматтық қоғам институттары.

Субъектілердің негізгі функциялары:

- қоғамдағы әл-ауқатты қамтамасыз ету;

- әлеуметтік саланың жұмыс істеуінің мақсаты болып табылатын әлеуметтік әділеттілік принципін іске асыру.

Әлеуметтік саясат пен жалпыға ортақ әл-ауқаттың айналасындағы өзгермелі дискурс 1980 жылдардың экономикалық және саяси жағдайларымен байланысты болуы мүмкін, олар бұрын болған жағдайдан күрт ерекшеленді. ЭЫДҰ-на мүше көптеген елдерінде 1945 жылдан кейін кейнсиандық әлеуметтік капитализм ұғымы оның әр түрлі институционалдық формасында кеңейтілген әлеуметтік азаматтыққа және құқық мәселесі ретінде өмір мен қауіпсіздіктің белгілі бір ең төменгі деңгейіне бейілділікті қамтитын дәуір келді. Ұлттық әл-ауқат режимдері жаппай өндіріспен және жаппай тұтынумен сипатталатын өзара іс-қимыл жасайтын ұлттық экономикалардың жаһандық жүйесін қалыптастыруға ықпал етті. Институцияланған, бюрократиялық қамтамасыз етудің және әлеуметтік құқықтардың бұл моделі «қазіргі заманғы» немесе дамыған қоғамның сөзсіз нәтижесі ретінде қабылданды [2 212б.]. 1980 жылға қарай қайта реттеудің, жекешелендірудің, «еркін нарықтың» тиімділігінің саяси риторикасы және мемлекет шекарасын қайтару ұлттық және халықаралық саясатқа әсер ететін жаһандық экономикалық дискурсқа айналған болатын. Осылайша, қазіргі жағдай – бұл өткеннің ескі айқындықтарының көпшілігі шаршаған және «жана» әлеуметтік тәуекелдердің пайда болуымен жаңа тың жолды таңдауға шақырады. Әлеуметтік саясаттың маңыздылығы кешенді, халықаралық және сыртқы талдауларға және масштабтың кеңдігін мойындауға әкелді.

Ал еліміздің әлеуметтік саясаты Қазақстан халқының әлеуметтік топтарына немесе топтарына қарамастан, халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын жақсартуға бағытталған. Сондай-ақ экономикалық үдерістерге қатысушылар: Мемлекет, шаруашылық жүргізуші субъектілер, халық арасындағы қайшылықтарды жеңілдетуге бағытталған.

Бұған дейін атап өткендей, кез келген мемлекеттің ішкі саясатының негізгі бағыттарының бірі әлеуметтік саясат болып табылады. Әлеуметтік саясаттың маңызды міндеті қоғамдық өмірде тепе-теңдіктің белгілі бір деңгейіне қол жеткізу болып табылады:

• апаттардың, аштықтың, аурулардың, табиғи және техногендік апаттардың, демографиялық «жарылыстың» және т. б. салдарларының алдын алу немесе амортизациялау үшін мемлекеттік кепілдіктер беру;

- белгілі бір өмір деңгейін қамтамасыз етуге және оның сапасын әлеуметтік шиеленісті төмендететін бағытта өзгертуге бағытталған материалдық құралдар мен ұйымдастырушылық күш-жігерді қайта бөлу;

- өмір салтын реттеу (салықтар, қаражат, қайырымдылық, кәсіпкерлік бастаманы ынталандыру және т.б.).

Қазақстан Республикасының әлеуметтік саясаты әртүрлі тетіктер арқылы іске асырылады, олардың ішінде неғұрлым танымал және тиімді қоғамдық дамудың ерекше проблемаларын шешу жөніндегі арнаулы әлеуметтік бағдарламаларды, сондай-ақ осы саладағы арнайы заңнамалық базаны әзірлеу және іске асыру болып табылады. Елдің әлеуметтік бағдарламалары мемлекеттік әлеуметтік тапсырыстар есебінен жүзеге асырылады.

Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс - мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты жүзеге асыруға шарт жасасу арқылы бюджет қаражаты есебінен қамтамасыз етілген республикалық, салалық және өңірлік деңгейлердегі әлеуметтік міндеттерді шешуге бағытталған әлеуметтік бағдарламаларды, жобаларды, сондай-ақ жекелеген іс-шараларды іске асыру нысаны, онда жеткізуші үкіметтік емес ұйым болып табылады. Үкіметтік емес ұйымдардың әлеуметтік маңызы бар қызметін қаржыландыру бүкіл әлемде кеңінен таралған тәжірибе болып табылады. Үкіметтік емес ұйымдарды Қазақстан Республикасының бюджетінен қаржыландырудың басталуы үкіметтік емес ұйымдарды мемлекеттік қолдаудың 2003-2005 жылдарға арналған бағдарламасын қабылдаумен 2003 жылы басталды. 2005 жылы қабылданған «Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс туралы» Заң мемлекеттің үкіметтік емес сектормен өзара іс-қимыл тарихының жаңа бетін ашты [3 206.].

Бүгінде елімізде мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын бірқатар мемлекеттік бағдарламалар жұмыс істейді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 13 қарашадағы № 746 қаулысымен қабылданған «Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы» [4]. Бағдарламаның негізгі мақсаты халықты нәтижелі жұмыспен қамтуға жәрдемдесу және азаматтарды кәсіпкерлікке тарту болып табылады және өз алдына негізгі 12 міндетті қояды:

- Еңбек нарығының қажеттіліктерін ескере отырып, техникалық және кәсіптік білімі бар кадрларды даярлау.

- Жұмыс берушілердің өтінімдері және еңбек нарығында сұранысқа ие біліктіліктер мен дағдылар бойынша қысқа мерзімді кәсіптік оқыту.

- «Мәңгілік ел жастары – индустрияға!» («Серпін») жобасы шеңберінде кадрлар даярлау.

- Еңбек шарты бойынша жұмыс істейтін, оның ішінде қысқартылатын жұмыскерлерді кәсіптік оқыту.

- «Бастау Бизнес» жобасы бойынша кәсіпкерлік негіздеріне оқыту.

- Ауылдық елді мекендерде, шағын қалаларда, қалалар мен моноқалаларда микрокредит беруді кеңейту.

- Ауылдық елді мекендерде және шағын қалаларда, қалалар мен моноқалаларда берілетін кредиттерді/микрокредиттерді кепілдендіру.

- Жаңа бизнес-идеяларды іске асыруға мемлекеттік гранттар беру.

- Халықты жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шараларын көрсету және жұмыссыздар мен Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын жұмыспен қамтылған адамдардың жекелеген санаттары үшін әлеуметтік кәсіптік бағдарлау жүргізу.

- Еңбек ресурстарының ұтқырлығын арттыру.

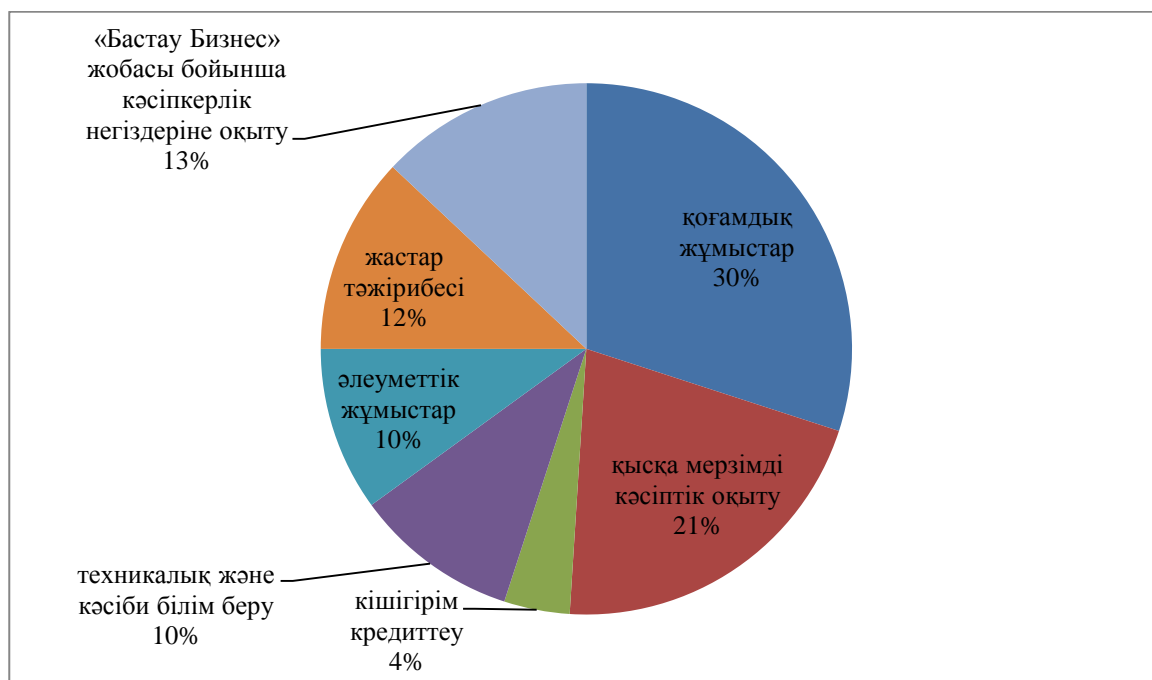
- Жұмысқа орналастыру бойынша бірыңғай цифрлық алаңды дамыту.

- «Жастар – ел тірегі» ұлттық жобасының кешенді іс-шараларын іске асыру.

Міндеттерді талдайтын болсақ, онда бағдарламаның қазіргі кезеңге дейін барынша дамытуға түскенін байқаймыз және бизнесті қолдау аясы да кеңейгенін аңғару қиын емес. 5 жылға негізделген бағдарламаның республика бюджетінен бөлінетін қаржысының да көлемі аумақты: 356 151 168 мың теңгені құраса, ҚР Ұлттық қорынан нысаналы трансферттер есебінен 2019 жылы – 49 200 315 мың теңге қаражат бөлінген, сонымен қатар жергілікті бюджет есебінен 2017-2019 жж. – 135 802 648 мың теңге қаражат бөлінген екен. Дегенмен қаншама қаражаттың бөлінгендігіне қарамастан оның негізгі нәтижелері елдегі жұмыссыздықтың азаюына әсер етпей жатқандығын бірқатар тәуелсіз сарапшылар сынға алған болатын. ҚР Тұңғыш Президенті Қоры жанындағы Әлемдік экономика және саясат институты қазақстандық «Еңбек» Ресейдегі осындай бағдарламамен салыстырды және бір азаматқа шаққанда Қазақстан бес есе көп жұмсайды деген қорытынды жасады. Ал тәуелсіз зерттеуші Данияр Молдоканов және әлеуметтанушы Серік

Бисембаев мемлекеттік бағдарлама аясында жұмысқа орналасу саласындағы барлық мәлімделген жетістіктер елдегі жұмыссыздықтың статистикалық деңгейінде көрсетілмейтініне назар аударған болатын [5]. Дегенмен, бағдарламаның қандай нәтиже беретінін 2021 жылы көретін боламыз. Енді 2017-2019 жылдары жеткізілген жетістіктердің кейбіреулеріне тоқтала өтсек (1-диаграмма).

1-диаграмма. 2017-2019 жж. түрлі бағыттардағы қатысушылардың пайыздық үлесі [5]

1-диаграммадан көріп отырғанымыздай, қатысушылардың көп бөлігін қоғамдық жұмыстарға тартылғандар мен қысқа мерзімді кәсіптік оқытудан өз біліктіліктерін арттырғандар құраса, аз бөлігі кішігірім кредиттеуді қолданған екен.

«Самұрық-Қазына» жылжымайтын мүлік қоры АҚ қаржыландыратын келесі «Қолжетімді тұрғын үй - 2020» әлеуметтік бағдарламасы, оның басты міндеті халықты қолжетімді бағамен тұрғын үймен қамтамасыз ету. «Қолжетімді тұрғын үй - 2020» бағдарламасы аясында Қор тұрғын үйді сатудың 2 нұсқасын қарастырады: тікелей сату және сатып алу құқығымен жалдау. Осы бағдарлама бойынша 2016 жылы Астана («Шығыс» кешені, Тараз (25 қабатты екі үй), Ақтөбе («Юнис Сити» ТК), Алматы («Асыл Арман» ТК) қалаларында тұрғын үй кешендері пайдаланылды) [6].

Қазақстан Республикасы әлемнің неғұрлым серпінді дамып келе жатқан экономикаларының қатарына кіреді және оның жалпы халқының төрттен бір бөлігін ғана көрсете отырып, бүкіл Орталық Азияның жиынтық табысының үштен екісін береді.

Сонымен қатар, әлемде де, Қазақстанда да болып жатқан өзгерістердің ауқымы мен серпіні әлеуметтік жаңғыртуды жеделдетуді талап етеді. *Әлеуметтік жаңғырту* серпінді әлеуметтік жүйесі бар ашық қоғамды қалыптастыруды көздейді. Мұндай қоғам нарықтық қатынастар, меншік иелерінің қатынастарын реттейтін құқықтық жүйе және демократиялық жүйе негізінде пайда болды және дамыды, мүмкін, жеткілікті жетілдірілмеген [7 174б.].

Біздің қоғамда әлеуметтік жаңғыртудың қаншалықты өзекті екенін түсіну үшін бастапқы деректерді елеулі талдау, идеологияны, векторларды және жаңғырту міндеттерін, сондай-ақ оның локомотивін анықтау қажет. Алдымен жаңғырту, атап айтқанда, әлеуметтік жаңғырту бар екенін айқындау қажет. Әлеуметтік жаңғыртуды айтпағанда, жаңғырту - өте күрделі процес.

Жаңғыртудың бірнеше анықтамасы бар. Батыс әлеуметтанушылар тобы жаңғыртуды әлеуметтік жүйелердің екі түрін (батысеуропалық және солтүстікамерикандық) қалыптастыру процесі ретінде қарастырады. Бұл көзқарасты нақтылай келе, Нейл Смелзер қоғамдық өмірдің алты саласын атап өтеді, олар: экономика, саясат, білім беру, дін, стратификация, отбасы. Мұнда модернизация сөзінің кең мағынасында — қоғамның эволюциялық өзгеруі ретінде түсіндіріледі. Мұндай түсінік тұрғысынан әлеуметтік жаңғырту қоғамдық жүйелерді, формацияларды, өркениетті қозғайды. Ол ішкі қайшылықтарға өз жауаптарының нәтижесінде, сондай-ақ басқа халықтардың әлеуметтік институттар нысанында ашылған жауаптардың қарыз алуы нәтижесінде

болуы мүмкін. Бірінші жағдайда ол өзін — өзі жаңарту деп аталады, ал екіншісінде-қуып жетілдіру. Жаңғырту әрдайым әлеуметтік гибридизацияның, қазіргі заманғы қоғамдық құрылымдарға әлеуметтік егудің нәтижесі болып табылады.

Яғни, жаңғырту мақсат емес, бұл - процесс. Бұл ретте көпжақты. Бір жағынан, бұл алға кеткен елді қуып жету әрекеті, екінші жағынан-бұл инновацияларды енгізу жолында туындаған сын-қатерлерге амалсыз шара. Модернизация дегеніміз дәстүрлі қоғамнан қазіргі заманғы қоғамға көшу. Бізге тек экономикалық тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік тұрғыдан алғанда қоғамның, нақты отбасының немесе азаматтардың әлеуметтік санатының өмірінде қандай нәтижелерге қол жеткізуіміз керек екенін түсіну керек.

Модернизацияның қазіргі кезеңдегі басты проблемасы оның идеологиясын ашуда тұр. Бүгінгі таңда біз экономиканың қолданыстағы ресурстық моделін және оған байланысты әлеуметтік саланы жаңғырту талпыныстарын көріп отырмыз [8 460б.]. Осылайша, осы модернизация түрі әрқашан артта қалушылық перспективамен қуып жетуші түрінде болады. 1961 жылы американдық социолог Карл Дойч жаңартудың басты аксиомасын жасады: «...сыни өзгерістер-бұл экономиканың құрылымы емес, құндылықтардың өзгеруі». Басқа белгілі қайраткер, Малайзияның бұрынғы премьер-министрі Махатхир Мохамад модернизация процесіндегі ең қиын нәрсе – бұл құндылықтар мен мінез-құлық стандарттарын енгізу, осы құндылықтарды стандарттар мен әдеттерді жаңа қарама-қайшылықтарды тудырмайтындай етіп татуластыру деп жазды [9 84б.].

Әлеуметтік модернизацияның мақсаты мен мәні қоғамды жаңа индустриялық-инновациялық экономикалық жағдайындағы өмірге дайындау, Қазақстанның үдемелі экономикалық дамуы мен қоғамдық игіліктерді кеңінен қамтамасыз ету арасындағы оңтайлы тепе-теңдікті табу, құқық пен әділеттілік қағидаттарына негізделген әлеуметтік қатынастарды бекіту болып табылады.

Мықты біріккен қоғам тек адамдар, адал еңбектің адамгершілік платформасында тұрған барлық этностардың өкілдері арасында ғана мүмкін болады.

Әлеуметтік жаңғыртудың түпкі мақсаты зияткерлік ұлттың параметрлеріне қол жеткізуде көрінеді. Шынайы мәнде - бұл қазіргі әлемде өз орнын іздейтін және табатын, өз мүмкіндіктерін кеңейтетін және инновациялық ойлауға негізделген Ұлт.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Балюшина Ю.Л. Социальная политика: понятие и сущность// Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – 2009. - №6. – С.56-59.
2. Kennett P. A handbook of comparative social policy. 2d ed. Cheltenham, UK: Edward Elgar. – 2013. – 424 p.
3. Арзикулова Р.К. Социальная политика и источники реализации социальных программ// Вестник. Серия «Экономическая». – Алматы: КазНПУ им.Абая. – 2017. – № 3 (53). – С.17-23.
4. Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған "Еңбек" мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы//<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000746>
5. Госпрограмма «Енбек»: на что потрачены 750 млрд тенге // <https://kursiv.kz/news/vlast-i-biznes/2019-11/gosprogramma-enbek-na-chto-potracheny-750-mlrd-tenge>
Копирование возможно только при ссылке на Kursiv.kz. Все права защищены.
6. Стратегия «Казахстан-2050» // <http://www.mfa.gov.kz/ru/brussels/content-view/strategia-kazahstan-2050>
7. Социальная политика государства и бизнеса: учебник для бакалавриата и магистратуры / О.А. Канаева, Н.А. Пруель. – М.: Юрайт, 2016. – 348 с.
8. Гавров, С. Н. Модернизация // Социокультурная антропология: история, теория, методология. Энциклопедический словарь.. — М. : Академический проект : Константа, 2012. — С. 821—830.
9. Антропова Ю.Ю. Социальная модернизация в России: ограничения и возможности. Вестник Челябинского государственного университета. 2012. - № 18 (272). - С. 82—85.